

ЧАС, ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч.1 СТ.397 КК УКРАЇНИ (у першій формі його прояву)

А.О. Мороз

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Поряд з такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, як дія та бездіяльність, важливе значення в процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації для такої форми вчинення злочину, як вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги має час вчинення цього злочину, як ознака, що характеризує об'єктивну сторону цього злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою часу як ознаки об'єктивної сторони на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: М.І. Панов, Ю.В. Баулін, М.І. Хавронюк, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, А.В. Савченко, С.Ф. Денісов, А.А. Музика, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, В.О. Навроцький та ін. Проте до цього часу питанням, задекларованим в якості предмета дослідження в цій статті ніхто не займався.

Метою статті є дослідження часу як об'єктивної умови вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України (у першій формі його прояву).

Основні результати дослідження. Аналіз існуючих публікацій, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, свідчить, що час як об'єктивна умова вчинення злочину, вчинена в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги не підлягала дослідженню. Проте, поряд з обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину в зазначеній формі, такими, як дія та бездіяльність, час як обов'язкова об'єктивна умова вчинення злочину у його першій формі прояву — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги має важливе значення у процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації цього злочину.

Час вчинення злочину виступає в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони надто рідко. Крім того, важливо зазначити, що врахування часу вчинення злочину, в нашому випадку — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги, при застосуванні норм кримінального закону може утруднюватися ще й тим, що його не завжди достатньо просто виявити серед інших обставин і ознак, що утворюють кримінально-правову норму.

Будь-який злочин вчиняється в умовах місця і часу. Проте слід констатувати, що в джерелах з кримінального права проблема часу вчинення злочину взагалі, і, зокрема, в першій формі його вчинення (ч.1 ст.397 КК України) не отримала свого належного з'ясування ні під час чинності КК України 1960 р. [1], ні за час чинності КК України 2001 р. [2]. Окремим напрямом проблеми приділено значно більше уваги в межах інших наук, зокрема таких, як криміналістика, кримінологія, кримінальне процесуальне право. Неприродність такого становища, так як кримінально-правова характеристика діяння є відправною основою кримінологічної та кримінально-правової його характеристик. Час вчинення злочину в значній мірі визначає зміст предмета доказування, форми здійснення якого закріплені в Кримінальному процесуальному законодавству і розробляються і цьому сенсі кримінальною процесуальною наукою. У науковій літературі як правило не розкривається зміст цієї ознаки об'єктивної сторони складу злочину і надто рідко пропонується її визначення.

Слід погодитися з твердженням, які є в юридичній літературі, що фундаментальні праці, присвячені об'єктивній стороні злочину, цій проблемі належної уваги не приділяли і не приділяють [3, с.1-244]. Проте було б несправедливо стверджувати, що проблема часу вчинення злочину не звернула уваги фахівців кримінального права взагалі, оскільки зі всіх аспектів цієї проблеми найбільш розроблений такий, як визначення часу вчинення злочину при вирішенні питання про межі дії закону про кримінальну відповідальність у часі [4, с.141; 5, с.190].

Загальноприйнятим є положення, що час вчинення злочину як ознака складу злочину сприймається у розумінні певного часового періоду, протягом якого вчинено злочин [6, с.398]. Натомість у різних джерелах з кримінального права пропонуються різні визначення часу вчинення злочину: 1) одні автори зазначають, що «...це певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [7, с.194]; 2) другі — стверджують, що «це зазвичай не просто певний час доби або час року, а конкретний період, що характеризується суспільно-політичними подіями» [8, с.171]; 3) треті — розуміють її як «...певний проміжок часу, часовий період, протягом якого вчиняється суспільно-небезпечно діяння та настають суспільно-небезпечні наслідки [9, с.65; 10, с.127]; 4) четверті — наполягають на тому, що «...це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, ...коли законом заборонено чинити такі дії» [11, с.207]; 5) п'яті стверджують, що «час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року, місяця, неділі або доби...» [12, с.134]; 6) шості вважають, що «...це певний часовий період протягом якого скоюється злочин» [13, с.98]; 7) сьомі стверджують, що «це, коли закон зазвичай розуміють не просто як певний час доби або час року, а конкретний період, в який відбуваються якінебудь події, які можуть обтяжувати або, навпаки, пом'якшувати кримінальну відповідальність [14, с.98]; 8) восьмі упевнені, що «...це певна частина року місяця, тижня, доби або наявність спеціальних подій, що можуть мати загальне часове значення [15, с.94]; 9) дев'яті — наполягають на тому, що «...це означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин [16,

с.106]; 10) десяти — уявляють, що «...це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння й натомість суспільно небезпечне наслідки [17, с.59]; 11) одинадцяті — стверджують, що час вчинення, як ознака складу злочину, розуміється не просто як певний час доби або року, а конкретний часовий період, коли відбуваються які-небудь події, що можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність [18, с.41]; 12) дванадцяті розуміють, що «...це відповідний проміжок часу, протягом якого вчиняється злочинне діяння і в разі випадків настають, передбачені законом шкідливі наслідки [19, с.91]; 13) тринадцяті — розуміють, що «...це обов'язкова ознака складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі, як ту чи іншу частину року, місяця, тижня, дати [20, с.63]; 14) чотирнадцяті стверджують, що це певний часовий період, протягом якого скоюється злочин [21, с.210]; 15) п'ятнадцяті — наголошують — це певний період або момент, описаний в диспозиції кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який було виконано суспільно небезпечне діяння або настав злочинний результат, тобто вчинено злочин [6, с.414].

З метою більш ретельного аналізу існуючих точок зору на розуміння такої ознаки, як час вчинення злочину, згрупуємо подібні з них. Так, А.В. Наумов, М.В. Володько, А.Ю. Строган під такою ознакою об'єктивної сторони розуміють певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [7, с.177; 13, с.98; 21, с.210]; група авторів І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, І.В. Діорідіцина, П.Л. Фріс, М.І. Панов — стверджують, що під такою зовнішньою ознакою, як час потрібно розуміти певний проміжок часу, часовий період, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки [9, с.65; 10, с.127; 17, с.59; 19, с.92]; М.І. Коваль та група авторів: Т.О. Гончар, О.А. Чуваков — наполягають на тому, що час вчинення злочину, як ознака об'єктивної сторони, це коли закон розуміє не просто певний час доби або час року, в конкретний період, в який відбуваються які-небудь події, які можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність [14, с.166; 19, с.41].

Інші точки зору на таку ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину, мають індивідуальний зміст, зокрема: П.І. Гришанін зазначає, що час вчинення злочину не просто певний час доби або час року, а конкретний період, що характеризується суспільно-політичними подіями [8, с.171]; Р.В. Вереша стверджує, що час вчинення злочину — це означений в законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин [16, с. 106]; М.Й. Коржанський під часом вчинення злочину розуміє таку ознаку об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії [11, с.207]; П.С. Матишевський впевнений, що час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року місяця, події або доби [12, с.134]. Є.Л. Стрельцов під часом вчинення злочину уявляє певну частину року місяця, тижня доби або наявність спеціальних подій, що можуть мати загальне часове значення [15, с.94]; С.І. Селецький стверджує, що час вчинення злочину обов'язкова ознака складу конкретного злочину у тих випадках коли його зазначено в зако-

ні як ту чи іншу частину року місяця, тижня, доби [20, с.63]; А.М. Каухман — стверджує, що час вчинення злочину представляє собою період або момент, що має кримінально-правове значення, в який було вчинено суспільно-небезпечні діяння або злочин було завершено або припинено [22, с.13].

Маючи за мету більш поглибленого з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як час його вчинення (який є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, у такій формі його вчинення, як вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги), звернемося до загальнотеоретичних (загальноновизнаних) положень кримінального права. У цьому сенсі слід констатувати, що ознаки об'єктивної сторони злочину, як і будь-яку сукупність, можна класифікувати на групи і за підставами, за якими їх виділяють: *по-перше*, ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за частотою, з якою вони зустрічаються. Ці групи в цьому аспекті дають можливість поділяти ознаки об'єктивної сторони злочину на: 1) обов'язкові та факультативні. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину є такі, які притаманні всім суспільно небезпечним діянням (у такі включається лише суспільно небезпечне діяння — це дія або бездіяльність). Натомість факультативними ознаками об'єктивної сторони злочину є такі, які властиві лише частині злочинів. У такі включаються всі, що не указані вище ознаки об'єктивної сторони злочину. Такий поділ ознак об'єктивної сторони злочину на обов'язкові і факультативні свідчить, що без суспільно небезпечної поведінки відсутня й об'єктивна сторона злочину, а відповідно і склад злочину. Навпаки, без будь-яких інших ознак і навіть усіх їх разом об'єктивна сторона злочину не зникає.

Питання про поділ ознак об'єктивної сторони злочину на обов'язкові і факультативні відбувається тоді, коли мова йде про загальний склад злочину. У складах окремих злочинів обов'язкові всі ознаки об'єктивної сторони злочину;

– *по-друге*, ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за природою. Виходячи з цього аспекту дані ознаки можна поділити на: 1) ознаки, що характеризують зміст злочину; 2) ознаки, що характеризують умови вчинення злочину. До ознак об'єктивної сторони, що характеризують зміст злочину, відносяться: суспільно небезпечна поведінка (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, необхідний причинний зв'язок, спосіб вчинення злочину, знаряддя і засоби вчинення злочину. Натомість до ознак об'єктивної сторони, що характеризують умови вчинення злочину, слід віднести, час та обстановку вчинення злочину.

Врахування часу вчинення злочину при застосуванні норм КК України може мати певні труднощі, це буває тоді, коли його не достатньо просто виявити серед інших обставин, серед інших обставин і ознак, що утворюють кримінально-правову норму (як це видно з першої форми прояву злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, а саме вчинення в будь-якій формі перешкод, до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги). У таких випадках завдання особи, яка застосовує закон, зводиться до того, щоб правильно зрозуміти зміст і суть закону про

кримінальну відповідальність за конкретний злочин, що досягається шляхом його тлумачення [6, с.396]. Перш за все слід з'ясувати буквальний зміст закону шляхом етимологічного і синтаксичного розбору його тексту, а також з'ясування значення слів, що вживаються в законі понять, термінів. Для цього потрібно долучитися до граматичного тлумачення [6, с.397].

Маючи таке теоретичне підґрунтя стосовно ознак об'єктивної сторони злочину, а також згруповані нами точки зору стосовно такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, як час вчинення злочину (ознака, яка характеризує умови вчинення злочину), виділимо позитивні і негативні положення у поглядах на час вчинення злочину, як таку ознаку, яка притаманна і злочину, передбаченому ч 1 ст.397 КК України, у першій формі його вчинення.

До позитивних моментів, які можна виокремити з визначень часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони діяння, слід віднести наступні: 1) це певний проміжок часу, певний часовий період, протягом якого було вчинено суспільно небезпечне діяння та (або) настали суспільно небезпечні наслідки, тобто вчинено злочин (автори — А.В. Наумов, М.В. Володько, А.Ю. Строган, І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, Г.І. Зубець, М.І. Панов, І.В. Діорідіцина, П.Л. Фріс, М.І. Ковальов, Т.О. Гончар, О.А. Чуваков, В.Б. Малінін); 2) це означений в законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинений злочин (Р.В. Вереша); 3) це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає законом, коли було вчинено або одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії (автор М.Й. Коржанський); 4) це ознака, що представляє собою певний період або момент, що має кримінально-правове значення, в який було вчинено суспільно небезпечне діяння, або злочин було завершено або припинено (автор М.А. Каухман).

До негативних положень, які слід виділити з існуючих визначень такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як час його вчинення, належать наступні: 1) це конкретний період, що характеризується суспільно-небезпечними подіями (автор П.І. Грішман); 2) конкретний період, в який відбуваються які-небудь події, які можуть обтяжувати або навпаки пом'якшувати кримінальну відповідальність (автори М.І. Ковальов, Т.О. Гончар, О.А. Чуваков).

Проте, слід зазначити, що цього недостатньо для того, щоб з'ясувати та встановити обов'язкову ознаку, коли у такому випадку йдеться вказівка в законі на час (або впливає зі змісту закону така ознака), як на ознаку, яка криміналізує те або інше діяння (у нашому випадку — вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги). Важливо знати, що в таких випадках законодавець веде мову (вкладає в закон волю), не про час взагалі, як це має місце в нормах про принципи кримінального права, а більш предметно, позначаючи його, якщо дозволять семантичні можливості, без використання власне терміна «час» — чи окремим словом, чи словосполученням [6, с.397]. Вихід з цього, як ми вже зазначали, досягається шляхом тлумачення.

Слід погодитися з думкою, що категорія часу — це «...відносно стійке і фундаментальне утворення, яке існує в різних формах і проявах. Очевидно, що кожна форма руху матерії, оскільки остання може існувати не інакше, як в часі

і просторі, має свої просторово-часові зв'язки, свої, відповідні форми руху матерії, простір і час» [6, с.399]. Проте важливо мати на увазі, що час вчинення злочину є поняття, в своїй основі — правове, то його визначення повинно відображати властиві йому юридичні ознаки. Це означає, що злочином є діяння, яке також як і його злочинні наслідки, знаходить свій законний вираз в ознаках об'єктивної сторони злочину, виходячи з цього часом вчинення злочину потрібно було б визнати час виконання об'єктивної сторони злочину [6, с.399].

Таким чином, на підставі викладеного можна запропонувати наступне визначення часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони конкретного злочину: «Це певний проміжок часу, певний часовий період, описаний в диспозиції (або впливає з її змісту) кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який виконано суспільно-небезпечне діяння або настали суспільно-небезпечні наслідки, або злочин було завершено, або припинено».

Термін «період» означає «...—у, ч, Проміжок часу, обмежений певними датами, подіями і т. ін. // Час, коли відбувається яка-небудь подія, триває дія, розгортається чиясь діяльність і т. ін.» [23, с.937]. Натомість термін «проміжок», трактується як: «... час, що відмежовує одну подію, явище, дію і т. ін. від іншої // Взагалі відрізок часу» [23, с.1160]. Це означає, що етимологічний розбір термінів свідчить про те, що слова, що нами використані у визначенні часу вчинення злочину, мають належне підґрунтя.

Синтаксичний розбір першої форми злочину свідчить, що «Вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи» — виражено простим реченням. За способом вираження синтаксичного центру, це просте речення є односкладним, оскільки в ньому є лише головний член — підмет, і другого не потрібно. Крім того, це речення є поширеним, оскільки в ньому крім синтаксичного центру є декілька другорядних членів, зокрема, «в будь-якій формі перешкод до здійснення» — це додатки; «правомірної та правової» — це означення; «здійснення» — це додаток. Виходячи із змісту диспозиції, яка описує першу форму прояву цього злочину слід засвідчити, що вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи відбувається, коли суб'єкти правомірної діяльності надають правовому допомогу. Таке вчинення перешкод відбувається в певний проміжок часу, певний часовий період, коли захисник чи представник надають правову допомогу клієнту, і лише тоді можна кваліфікувати діяння винних за вчинення злочину у цій формі його прояву.

Висновки. На підставі викладеного можна дійти висновку до наступного:

1) під час вчинення злочину потрібно розуміти певний проміжок часу, певний часовий період, описаний в диспозиції (або який впливає з її змісту) кримінально-правової норми, що має кримінально-правове значення, в який виконано суспільно-небезпечне діяння або настали суспільно-небезпечні наслідки, або злочин було завершено або припинено;

2) злочин, передбачений ч.1 ст.397 КК України у першій формі його прояву має таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, як час вчинення злочину,

яка закріплює положення, що діяння винної особи за вчинення в будь-якій формі перешкод повинні кваліфікувати лише тоді, коли захисник чи представник здійснював свою правомірну діяльність по наданню правової допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 12.01.1961. — № 2. — Ст. 14.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної ради України. — 2001. — №25—26. — Ст. 131.
3. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. — 244 с.
4. *Тилле А.А.* Время, пространство, закон. Действие уголовного закона во времени и пространстве: [монография] / А.А. Тилле. — М. : Юрид. лит, 1965. — 204 с.
5. *Брайнин Я.М.* Уголовный закон и его применение: [монография] / Я.М. Браинин. — М. : Юрид. лит, 1967. — 240 с.
6. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права: [научное издание]. — Т.4. Состав преступления. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 237—502.
7. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекций]: В 3-х т. — Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 736 с.
8. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. П.И. Гришанина: [підручник]. — М. : Юрид. лит, 1967. — 320 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навчальний посібник] / П.І. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К. : КНТ. — 432с.
10. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ — Харків : Юрінком Інтер — Право, 2001. — С. 102—129.
11. Кримінальне право України. Частина Загальна: [курс лекцій] / За ред. М.І. Коржанського / М.Й. Коржанський. — К. : Атіка, 2001. — 432 с.
12. *Матышевский П.С.* Объективная сторона преступления / П.С. Матишевський // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 106—141.
13. *Володько М.В.* Об'єктивна сторона злочину / М.В. Володько // Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов.; за ред. професорів М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Юридична думка, 2004. — С. 88—99.
14. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право: Часть Общая: [учебник]; под ред. Н.А. Беляева и М.И. Ковалева — М. : Юрид. лит., 1977. — С. 144—167.

Мороз А.О. Час, як об'єктивна умова вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України (у першій формі його прояву)

У статті розкриваються питання, що стосуються такої об'єктивної умови вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.397 КК України, як час, а також значення його встановлення для кваліфікації діянь першої форми прояву вказаного злочину.

Ключові слова: час вчинення злочину, об'єктивна сторона, об'єктивна умова.

Мороз А.А. Время, как объективное условие совершения преступления, предусмотренного ч.1 ст.397 УК Украины (в первой форме его проявления)

В статье раскрываются вопросы, касающиеся такого объективного условия совершения преступления, предусмотренного ч.1 ст.397 УК Украины, как время, а также значение его установления для квалификации деяний первой формы проявления указанного преступления.

Ключевые слова: время совершения преступления, объективная сторона, объективное условие.

Moroz A. Time, as an objective condition of crime under Part 1 of Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine (the first form of its manifestation)

The article deals with issues related to such objective conditions of committing a crime under Part 1 of Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine, as time and its importance for the establishment of the first acts qualifications specified forms of crime.

Keywords: time of the crime, the objective side of crime, the objective condition of crime.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015.